

**Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка**

ПИСАРЧУК ОКСАНА ТАРАСІВНА

УДК 378.091:373.3

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬО-РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Тернопіль – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник : доктор педагогічних наук, професор,
Чайка Володимир Мирославович,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, директор інституту педагогіки і психології.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Федій Ольга Андріївна,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, завідувач кафедри початкової та дошкільної освіти;

кандидат педагогічних наук, доцент

Кіліченко Оксана Ігорівна,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», доцент кафедри теорії та методики початкової освіти.

Захист дисертації відбудеться 10 березня 2016 року о 14.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.03 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (зала засідань, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

З дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті <http://www.tnpu.edu.ua> та в бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розіслано 10 лютого 2016 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г. М. Мешко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Основним напрямом реформування сучасної початкової школи є перехід до розвивального навчання, урахування багатофакторності впливу освітнього середовища на розвиток особистості молодшого школяра. Активне впровадження різних технологій розвивального навчання та організації освітньо-розвивального середовища створило необхідність розробки теоретичних основ підготовки майбутнього вчителя початкової школи до їх здійснення з урахуванням нових цілей та можливостей освіти.

На сучасному етапі домінують уявлення про технології навчання як алгоритмізовані схеми розвитку особистості та недооцінюється розуміння багатофакторності впливу школи на розвиток особистості. У цьому контексті освітній процес часто обмежують його дидактичними можливостями, а соціально-комунікаційні та просторово-предметні зазвичай ігнорують. Особливо це не прийнятно для організації в початковій школі освітнього процесу, в якому знаходиться його основний суб'єкт — учень. Цей період його розвитку характеризують динамічним функціонуванням усіх психічних процесів, впливом об'єктивних та суб'єктивних факторів.

Майбутній фахівець початкової школи відчуває значні утруднення, коли йдеться про розвивальне забезпечення навчально-виховного процесу в усій його багатофакторності, індивідуалізацію навчання молодших школярів та інші аспекти реалізації ідей гуманістичного підходу. Особливо важливо досягти таких ознак навчально-виховного процесу саме в початковій школі, коли учень уперше оволодіває навчальною діяльністю як провідною. Її недостатня сформованість має віддалені негативні наслідки й позначається не лише на його успішності, але й на особистісному розвитку в цілому.

Знанневий підхід сьогодні домінує в діяльності багатьох учителів школи I ступеня. Натомість перед ними постає інша мета: навчити учнів здобувати ці знання самостійно та оперувати ними в діяльності. Упродовж навчання у початковій школі учні повинні оволодіти ключовими компетентностями, в яких передбачено їхній особистісно-соціальний та інтелектуальний розвиток. Їх формують на міжпредметній основі, вони є інтегрованим результатом предметних і міжпредметних компетенцій.

Глибокі традиції вітчизняної і зарубіжної гуманістичної педагогіки, а також психології й акмеології, що пов'язують процеси навчання, виховання, особистісного розвитку з широким впливом соціального макро- і мікросередовища, насамперед сім'ї, дитячого і педагогічного колективів, знайшли відображення у працях Ш. Амонашвілі, Р. Бернса, П. Блонського, Л. Божович, В. Давидова, А. Деркач, Л. Занкова, А. Маслоу, І. Песталоцці, К. Роджерса, В. Сухомлинського, К. Ушинського, Е. Фромма та ін.

Загальнодидактичні і технологічні аспекти викладання психолого-педагогічних дисциплін, використання інноваційних освітніх технологій у вищому навчальному закладі вивчали

А. Алексюк, С. Гончаренко, В. Лозова, О. Мороз, О. Пометун, О. Савченко, Г. Селевко, Г. Терешук, В. Чайка, О. Янкович та ін.

Науково обгрунтовані моделі та різні аспекти створення освітнього середовища (простору) загальноосвітнього і вищого навчальних закладів досліджували Л. Бельковець, А. Бондаревська, Н. Гонтаровська, Т. Ісаєва, О. Кіліченко, А. Мазуренко, В. Слободчиков, О. Смолінська, О. Федій, А. Цимбалару, І. Шалаєв, О. Ярошинська та ін. Важливим сучасним напрямом педагогічних досліджень є вивчення питань формування інформаційно-освітнього середовища вищого навчального закладу (А. Амбросімов, Є. Зайцева, Є. Лобанова, М. Моїсеєнко, Л. Морська, С. Мякішев, С. Назаров, І. Чайка та ін.).

Опрацювання психолого-педагогічних джерел дає підстави стверджувати, що вітчизняною та зарубіжною наукою накопичено певний позитивний досвід у розробці теоретичних передумов підготовки майбутнього вчителя початкової школи до організації освітньо-розвивального середовища на гуманістичних засадах. В Україні ці проблеми досліджують науковці В. Бондар, І. Булах, В. Галузинський, С. Гончаренко, Н. Кічук, Я. Кодлюк, В. Козаков, Ю. Мальований, І. Підласий, О. Савченко та ін.

Водночас питання підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації освітньо-розвивального середовища в процесі професійної підготовки повністю не досліджені. Аналіз практики свідчить про те, що більшість майбутніх фахівців не усвідомлюють сутності освітньо-розвивального середовища у навчально-виховному процесі, його значення, функцій, дидактичних особливостей, володіють обмеженим арсеналом методів його моделювання та організації.

Аналіз результатів вивчення наукової літератури та практики підготовки майбутнього вчителя початкової школи дав змогу виокремити низку *суперечностей*, які необхідно розв'язати в процесі його підготовки, зокрема між:

- значними дидактичними можливостями освітньо-розвивального середовища як чинника формування особистості молодшого школяра та функціональною системою його організації в діяльності вчителя початкової школи і процесу його професійної підготовки;
- ускладненням змісту і технологій професійної діяльності вчителя початкової школи та слабким забезпеченням процесу формування його компетентностей з організації освітньо-розвивального середовища під час навчання у вищому навчальному закладі;
- необхідністю побудови розвивальної міжособистісної взаємодії суб'єктів освітнього середовища, засвоєння його потенціалу і слабким використанням його розвивальних стимулів, традиційними підходами до організації навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Актуальність та недостатній рівень теоретичного і практичного дослідження проблеми визначили вибір теми дисертаційного дослідження *«Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до організації освітньо-розвивального середовища»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами. Тема дисертації пов'язана з планом науково-дослідних робіт Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка у дослідженні проблеми «Особистісно-професійний розвиток педагога в процесі підготовки до інноваційної діяльності» (державний реєстраційний номер 0111U001321) і затверджена на засіданні вченої ради Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 293 від 01. 11. 2011 р.), узгоджена у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 8 від 30. 10. 2012 р.).

Об'єкт дослідження — професійно-педагогічна підготовка студентів напряму підготовки «Початкова освіта» у вищому навчальному закладі.

Предмет дослідження — організація освітньо-розвивального середовища як компонент професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Мета дослідження — обґрунтувати педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації освітньо-розвивального середовища.

Відповідно до проблеми, мети, об'єкта і предмета дослідження визначено **завдання**:

1. На основі аналізу філософської, психолого-педагогічної літератури з'ясувати суть основних дефініцій дослідження, їх семіотичні взаємозв'язки, охарактеризувати структуру освітньо-розвивального середовища як фактора формування навчально-пізнавальної діяльності, його функції.
2. Визначити критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутнього вчителя до організації освітньо-розвивального середовища у початковій школі.
3. Змодельувати процес підготовки майбутнього вчителя школи I ступеня до організації освітньо-розвивального середовища.
4. Експериментально перевірити ефективність педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя початкової школи до організації освітньо-розвивального середовища.

Для реалізації завдань та досягнення мети застосовано комплекс **методів дослідження**:

теоретичні: вивчення, аналіз та узагальнення філософської, психолого-педагогічної, методичної літератури, що їх використовували для визначення сутності основних понять дослідження, структури і функцій освітньо-розвивального середовища; *емпіричні*: діагностичні (анкетування викладачів, учителів, студентів, інтерв'ювання, бесіда, тестування), обсерваційні (спостереження, ранжування, самоспостереження), що дали змогу вивчити стан проблеми в практиці, взаємозалежності між освітньо-розвивальним середовищем і результативністю навчальної діяльності студентів; експериментальні (діагностичний, констатувальний, формувальний експеримент) використовували для організації експериментального дослідження; *методи математичної статистики*: аналіз результатів проведеного дослідження було здійснено за допомогою методів кількісної обробки отриманих даних, що забезпечило достовірність результатів експерименту.

Експериментальною базою дослідження були факультети та відділення початкової освіти трьох вищих навчальних закладів (Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки). Усього дослідженням було охоплено 289 студентів, 28 викладачів, а також 72 вчителі загальноосвітніх шкіл м. Тернопіль і Тернопільської області.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає в тому, що *вперше*:

- обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя початкової школи до організації освітньо-розвивального середовища (забезпечення позитивної мотивації до організації освітньо-розвивального середовища як засобу формування пізнавальної діяльності учнів початкової школи; використання потенційних можливостей змісту психолого-педагогічних та методичних дисциплін для формування комплексу дидактико-технологічних знань і вмінь, здатностей до інтеграції просторово-предметного, пізнавально-мотиваційного, психолого-дидактичного та соціально-комунікаційного компонентів освітньо-розвивального середовища; створення інтелектуально насиченого середовища у процесі інтерактивної взаємодії суб'єктів навчання для набуття студентами досвіду формування освітньо-розвивального середовища початкової школи);

- з позиції системно-середовищного та компетентнісного підходів змодельовано процес підготовки майбутнього вчителя до організації освітньо-розвивального середовища початкової школи, що складається із мотиваційного, змістового, процесуального та результативного компонентів; специфічних принципів підготовки; взаємопов'язаних етапів (пропедевтичного, теоретичного і практичного); форм і методів (навчальні дискусії, самопрезентації, розробка і захист моделей освітньо-розвивального середовища, мікрОВикладання, навчально-педагогічні ігри, самостійна робота, ІНДЗ, проекти, портфоліо, педагогічна практика, моделювання і розв'язання педагогічних ситуацій, розробка фрагментів уроків та виховних заходів, створення ситуації успіху); педагогічних умов; критеріїв (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інформаційний, продуктивно-коригувальний) і показників визначення рівнів сформованості готовності до досліджуваного виду діяльності (початковий, середній, високий).

- обґрунтовано структуру освітньо-розвивального середовища початкової школи, її компонентний склад, специфічні функції (емоційно-регулювальна; інформаційна; соціокультурна; стимулювальна; інтеграційна; адаптивна, комунікаційна, компенсаційна, координаційна); специфічні принципи (інтегративності, адаптивності, комунікативності, стабільності-динамічності, змістової насиченості, комплексності і гнучкого зонування, емоційності, поєднання звичних і неординарних елементів в естетично-предметній організації освітньо-розвивального середовища, відкритості-закритості, урахування статевих та індивідуальних відмінностей учнів, взаємозв'язку і наступності, розвивального навчання);

Уточнено сутність понять «освітньо-розвивальне середовище», «підготовка майбутнього вчителя початкової школи до організації освітньо-розвивального середовища».

Набули *подальшого розвитку* зміст, методи і форми підготовки студентів до організації освітньо-розвивального середовища початкової школи.

Практична значущість дослідження. Здобуті результати використовують у практиці роботи вищих навчальних закладів і шкіл, зокрема, методика реалізації педагогічних умов підготовки студентів до організації освітньо-розвивального середовища та методичні рекомендації «Організація освітньо-розвивального середовища в системі підготовки майбутнього вчителя початкової школи», які спрямовані на підвищення рівня науково-теоретичних та методичних знань студентів, формування у майбутніх учителів професійно значущих умінь з моделювання та організації освітньо-розвивального середовища початкової школи. Результати дослідження можна використати під час вивчення психолого-педагогічних і методичних дисциплін у системі підготовки вчителя початкової школи та у системі післядипломної педагогічної освіти.

Результати дослідження впроваджено в навчальний процес Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка № 670-33/03 від 22. 05. 2015 р.), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/36 від 01. 04. 2015 р.), Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-29/02/3798 від 17. 04. 2015 р.).

Апробація результатів дослідження. Різні тематичні аспекти дослідженої проблеми було оприлюднено на:

- міжнародних науково-практичних конференціях: «Духовність у становленні та розвитку особистості» (Київ-Тернопіль, 2011); «Higher Education in Ukraine: Internationazation, Reform, Innovation» («Вища освіта в Україні: інтернаціоналізація, реформи, нововведення») (Київ, 2011); «Підготовка конкурентноспроможного фахівця дошкільної та початкової освіти: реалії й перспективи» (Луцьк, 2013); «Забезпечення якісної підготовки майбутніх бакалаврів дошкільної освіти в процесі використання сучасних технологій» (Хмельницький, 2015);

- всеукраїнській науково-практичній конференції: «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: довідка — початкова школа» (Хмельницький, 2011);

- регіональному науково-практичному семінарі «Шляхи удосконалення навчального процесу в контексті інноваційних змін у системі вищої освіти» (Тернопіль, 2011).

Публікації. Основні наукові положення та результати дослідження висвітлено в 11 одноосібних наукових публікаціях, із них: 6 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття в зарубіжному науковому періодичному виданні, 3 — у матеріалах наукових конференцій, 1 методичні рекомендації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел (298 найменувань) і викладена на 272 сторінках. Обсяг основного тексту становить 185 сторінок. Робота містить 4 додатки (на 56 сторінках), 19 таблиць, 8 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність теми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення роботи; подано відомості про апробацію та впровадження результатів в педагогічну практику.

У першому розділі — **«Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до організації освітньо-розвивального середовища як педагогічна проблема»** — на основі аналізу праць науковців з проблеми дослідження з'ясовано базові поняття дослідження; суть, функції та особливості освітньо-розвивального середовища (ОРС); виокремлено та охарактеризовано його основні компоненти; на основі визначених критеріїв і показників діагностовано стан готовності майбутніх учителів до організації ОРС.

Здійснений аналіз історико-педагогічної літератури засвідчує, що досліджувана проблема пов'язана з ідеєю всебічного та гармонійного розвитку людини в спеціально організованих умовах навчання та виховання.

Серед основних дефініцій дослідження важливим є поняття «освітнє середовище», яке використовують насамперед у вимірах соціальної педагогіки як єдність дій школи, сім'ї, позашкільних державних та громадських елементів, інформаційно-культурного середовища; по-друге, як сукупність матеріальних вимог відповідно до педагогічних, ергономічних, санітарно-гігієнічних принципів організації навчально-виховного процесу.

Центральною дефініцією дослідження є поняття «освітньо-розвивальне середовище». Теоретико-методологічною основою для визначення сутності поняття «ОРС» є концепції сучасних дослідників, які розглядають різні аспекти категорії «середовище» (Л. Буєва, Ю. Мануйлов, Л. Новикова, В. Петровський, І. Якиманська, В. Ясвін та ін.), сутність понять «навчально-терапевтичне середовище» (Г. Любимова), «уклад життя школи» (О. Тубельський), «спосіб життя закладу освіти», «дух школи», «корпоративний дух школи», «організаційний клімат школи» (О. Гуменюк), «освітній простір» (А. Валицька, Б. Ельконін, І. Фрумін), «виховний простір», «виховна система» (Л. Новикова, Н. Селиванова та ін.), «творче освітнє середовище» (В. Ясвін),

Ураховуючи вищесказане, освітньо-розвивальне середовище трактуємо як систему впливів та умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, що містяться в його просторово-предметному, психолого-дидактичному, пізнавально-мотиваційному та соціально-комунікаційному компонентах. Таке визначення підкреслює особливе методологічне значення поняття «можливості», яке зацентроване на ролі самої особистості в засвоєнні ресурсів середовища, оскільки його визначають специфічними властивостями середовища і властивостями самого суб'єкта.

На основі результатів аналізу науково-методичної літератури розроблено модель структури ОРС, що відображає взаємозв'язки між суб'єктами освітнього процесу; просторово-предметним,

соціально-комунікаційним, психолого-дидактичним і пізнавально-мотиваційним компонентами середовища (рис. 1).

Просторово-предметний компонент охоплює архітектурні особливості будівлі, обладнання, умови навчально-виховного процесу, що стимулюють розвиток особистості. *Соціально-комунікаційний компонент* визначається насамперед типом культури, соціальними нормами взаємодії, міжособистісними стосунками педагогів, учнів і батьків. *Психолого-дидактичний компонент* спрямований на забезпечення змісту освітнього процесу, що його засвоюють через різні види діяльності, організацію навчання, відповідність методів навчання розвитку учнів. Своєрідним ядром цього компонента є відповіді на запитання «чому навчати?», «як навчати?», «як навчити результативно?», «як вчитися?». *Пізнавально-мотиваційний компонент* передбачає формування позитивного ставлення учнів до навчально-пізнавальної діяльності, здатність до постановки значущих цілей, наполегливість та самостійність у їх досягненні, є синтезом пізнавальних процесів, розвинутого інтелекту, волі та емоцій, що забезпечує реалізацію ідей та думок у практичній діяльності, характеризується наявністю в особистості потреби, мотивів, інтересу до пізнання.

У процесі дослідження з'ясовано, що розвивальний ефект кожного компонента освітнього середовища забезпечують лише за наявності комплексу можливостей для саморозвитку всіх учасників освітнього процесу.

До структури ОРС належать суб'єкти освітнього процесу, які формують його, постійно на нього впливають, але й ОРС впливає на кожного суб'єкта освітнього процесу. У цьому контексті ОРС можна розглядати і як предмет, і як ресурс спільної діяльності.

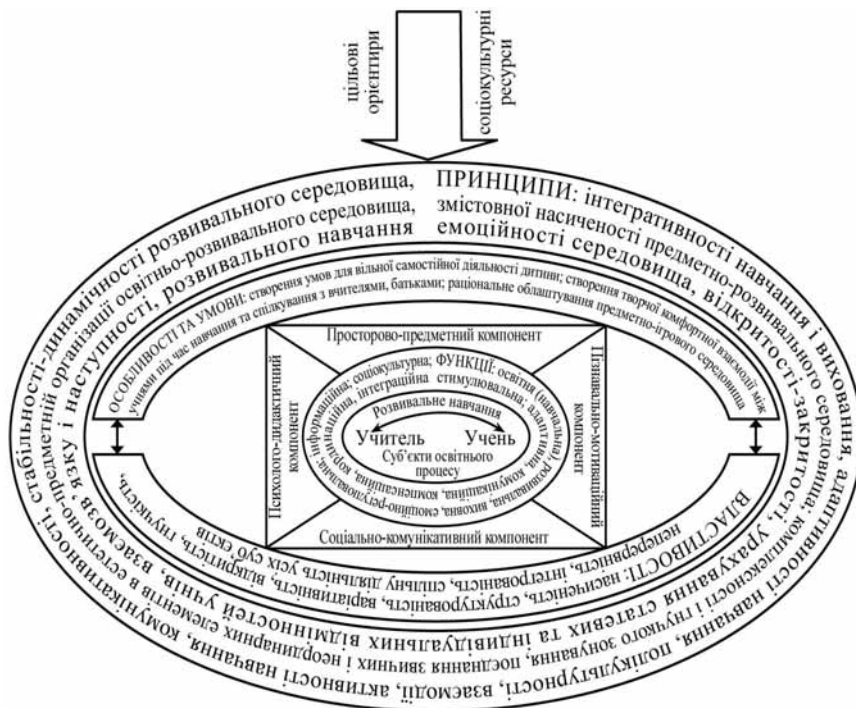

Рис. 1. Модель структури освітньо-розвивального середовища початкової школи

Важливим компонентом ОРС є також специфічні принципи його організації (інтегративності навчання і виховання, адаптивності, полікультурності, активності навчання, комунікативності, стабільності-динамічності, змістовної насиченості предметно-розвивального середовища, комплексності і гнучкого зонування, емоційності, поєднання звичних і неординарних елементів в естетично-предметній організації ОРС, відкритості-закритості, комплексності і гнучкого зонування, урахування статевих та індивідуальних відмінностей учнів, взаємозв'язку і наступності, розвивального навчання) та функції (навчальна, розвивальна, виховна, емоційно-регулювальна, інформаційна, соціокультурна, стимулювальна, інтеграційна, адаптивна, комунікаційна, компенсаційна, координаційна).

Отже, організовуючи освітній процес, треба будувати розвивальну міжособистісну взаємодію суб'єктів, що опосередковує вплив відповідних стимулів на особистість, залучає її до діяльності в контексті освітнього процесу (соціально-комунікаційний компонент ОРС), організовує розвивальну діяльність суб'єктів освітнього процесу (психолого-дидактичний компонент); забезпечує вплив комплексу «розвивальних стимулів» (просторово-предметний та пізнавально-мотиваційний компоненти).

Конкретизовано феномен «готовність студентів до організації ОРС» як інтегративну якість особистості, що її характеризують високим рівнем теоретико-методологічних і дидактико-технологічних знань та організаційно-педагогічних і діагностико-прогностичних умінь, позитивним емоційно-ціннісним ставленням до досліджуваного виду діяльності. Серед структурних компонентів означеної готовності виокремлено мотиваційний, змістовий, процесуальний.

Важливою умовою проведення дослідно-експериментальної роботи є обґрунтування критеріїв (мотиваційно-ціннісний когнітивно-інформаційний, продуктивно-коригувальний) і показників для визначення рівнів сформованості готовності студентів до організації ОРС початкової школи. Критерії відповідні компонентам діяльності з організації ОРС і компонентам підготовки — мотиваційному, змістовому, процесуальному і результативному.

Результати аналізу навчальних програм професійної та практичної підготовки, емпіричного досвіду підготовки студентів свідчать, що професійна підготовка частково забезпечує необхідні передумови для формування готовності майбутніх учителів до організації ОРС. Однак основні педагогічні курси не спрямовані на формування мотиваційно-ціннісного ставлення до ідеї організації ОРС. За результатами констатувального етапу експерименту встановлено, що основна частина студентів перебуває на середньому (46 %) і початковому (48,5 %) рівнях готовності до організації ОРС початкової школи, а кількість респондентів із високим рівнем становить лише 5,5 %. Характерними недоліками у теоретичній і практичній підготовці студентів до організації ОРС початкової школи є: недостатня спрямованість психолого-педагогічних знань на проблеми організації ОРС початкової школи, коли знання залишаються продуктом засвоєння, а не засобом

удосконалення педагогічної діяльності; слабка орієнтація у питаннях теорії і психології розвивального навчання та виховання.

У другому розділі — «**Моделювання підготовки майбутнього вчителя початкової школи до організації освітньо-розвивального середовища**» — розроблено модель підготовки майбутнього вчителя початкової школи до організації ОРС, обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують ефективність цього процесу.

Ураховуючи вимоги освітньо-кваліфікаційних характеристик, освітньо-професійні програми, а також особливості педагогічної діяльності вчителя початкової школи, удосконалено зміст професійної підготовки до організації ОРС, який забезпечує оптимальне співвідношення між знаннями теорії ОРС, його компонентів та знаннями сутності і закономірностей навчально-виховного процесу початкової школи; визначено структуру теоретико-методологічних і дидактико-технологічних знань та організаційно-педагогічних і діагностико-прогностичних умінь.

На основі вивчення науково-педагогічної літератури та емпіричного досвіду підготовки фахівців розроблено модель підготовки майбутнього вчителя початкової школи до організації ОРС (рис. 2), що охоплює: мету підготовки; методологічні підходи: аксіологічний, середовищний, гуманістичний, діяльнісний, системний, особистісно-орієнтований, технологічний, компетентнісний, суб'єкт-суб'єктний; специфічні принципи: мотивації, поетапності, комунікативності, професійної спрямованості, індивідуального підходу, активності і самостійності, урахування адаптаційних процесів, ситуативно-тематичної організації навчання, рефлексивності, інтерактивності, неперервності, виховного і розвивального навчання; методи і форми: навчальні дискусії, самопрезентації, розробка і захист моделей ОРС, мікрОВикладання, навчально-педагогічні ігри, проблемні лекції, практичні заняття, самостійна робота, дослідні завдання, проекти, портфоліо, інтерактивні методи, моделювання і розв'язання педагогічних ситуацій; педагогічні умови; етапи підготовки: пропедевтичний, теоретичний, практичний; критерії і показники для визначення рівнів сформованості готовності майбутніх педагогів до організації ОРС початкової школи; результат: готовність майбутніх учителів початкової школи до організації ОРС.

На основі врахування специфіки діяльності вчителя початкової школи, результатів наукових досліджень та емпіричного досвіду підготовки визначено педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації ОРС, а саме:

- забезпечення позитивної мотивації до організації ОРС як засобу формування навчально-пізнавальної діяльності учнів початкової школи;

- використання потенційних можливостей змісту психолого-педагогічних та методичних дисциплін для формування комплексу дидактико-технологічних знань і вмінь, здатностей до інтеграції просторово-предметного, пізнавально-мотиваційного, психолого-дидактичного та соціально-комунікаційного компонентів ОРС;

- створення інтелектуально насиченого середовища в процесі інтерактивної взаємодії суб'єктів навчання для набуття студентами досвіду формування ОРС початкової школи.

Ці умови виокремленні з урахуванням необхідності формування у майбутніх учителів початкової школи провідних компонентів готовності до організації ОРС, зокрема мотиваційного (перша умова), змістового (друга), процесуального (третя).

Реалізація першої умови спрямована на розвиток мотиваційної сфери та пізнавального інтересу, у ній передбачено формування відповідного освітнього середовища, в якому забезпечено активну співпрацю між суб'єктами навчального процесу (викладачем і студентом), а також залучення студентів до навчально-пізнавальної діяльності.

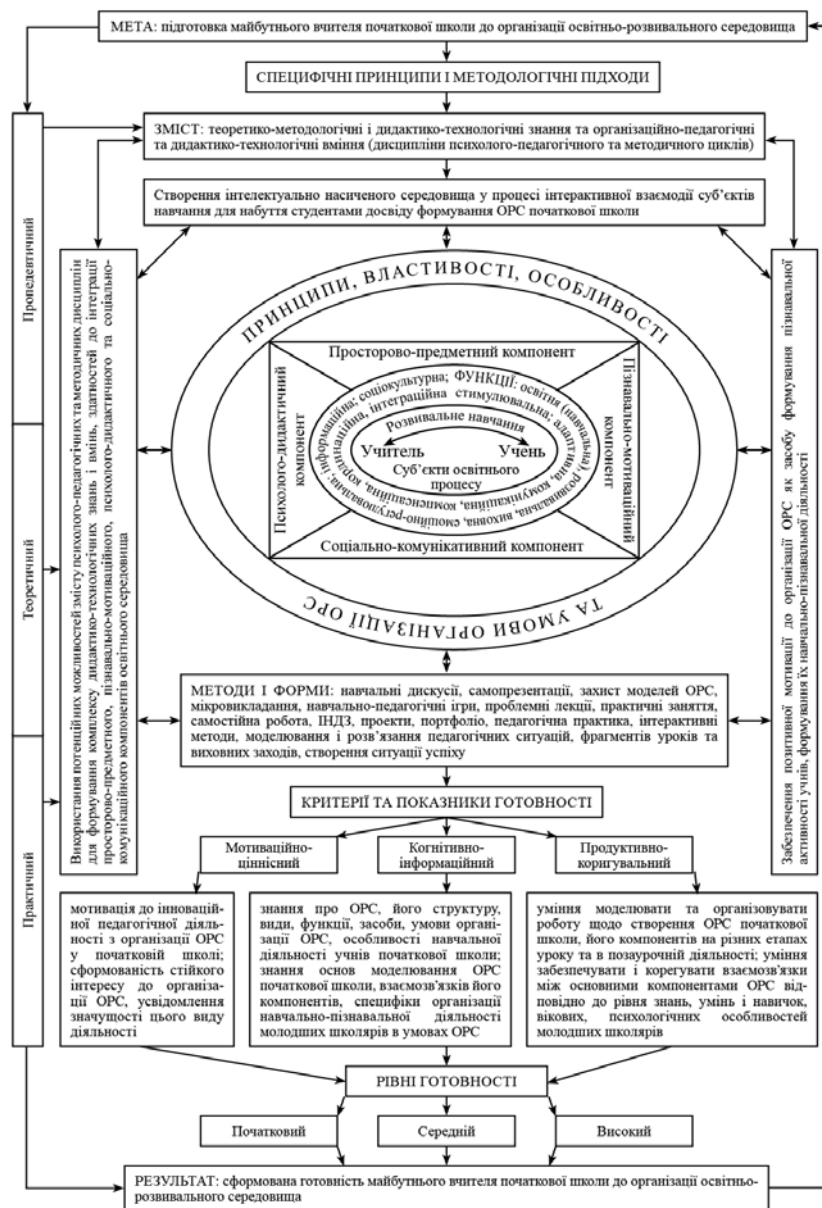

Рис. 2. Модель підготовки майбутнього вчителя початкової школи до організації освітньо-розвивального середовища

Друга педагогічна умова націлює на формування предметних і фахових компетентностей, використання дидактичних можливостей у процесі вивчення студентами фахових дисциплін професійної та практичної підготовки для поглиблення знань про структуру ОРС як фактора розвитку особистості, його функціональне призначення.

Третя умова спрямована на формування інтелектуальних цінностей, а також формування дидактико-технологічних умінь і навичок із використанням інтерактивних методів навчання.

У третьому розділі — **«Організація та результати експериментального дослідження»** — представлено зміст і результати дослідно-експериментальної перевірки ефективності педагогічних умов підготовки вчителя початкової школи до організації ОРС.

Практична реалізація мотиваційного, змістового, процесуального і результативного компонентів підготовки майбутнього вчителя початкової школи до організації ОРС здійснювалась у природних умовах у процесі підготовки бакалаврів. Формувальним експериментом було охоплено 289 студентів (144 — в експериментальних групах та 145 — у контрольних).

На пропедевтичному етапі (I-II курс) визначено якісні показники і рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до організації ОРС. На цьому етапі впроваджено першу педагогічну умову — забезпечення позитивної мотивації до організації ОРС як засобу формування навчально-пізнавальної діяльності учнів початкової школи. Цей етап реалізовано під час вивчення дисциплін професійної та практичної підготовки в 1-4 семестрах («Вступ до спеціальності», «Основи педагогіки», «Історія педагогіки», «Загальна психологія», «Вікова і педагогічна психологія», «Дидактика», навчальна (психолого-педагогічна) практика).

На теоретичному етапі (II-III курс) під час вивчення дисциплін професійної та практичної підготовки (методики навчання освітніх галузей у початковій школі — «Мови і літератури», «Математика», «Природознавство», «Суспільствознавство», «Педагогічні технології в початковій школі») формувався комплекс теоретико-методологічних і дидактико-технологічних знань та організаційно-педагогічних і діагностико-прогностичних умінь і реалізовано другу педагогічну умову — використання потенційних можливостей змісту психолого-педагогічних та методичних дисциплін для формування комплексу дидактико-технологічних знань і вмінь, здатностей до інтеграції просторово-предметного, пізнавально-мотиваційного, психолого-дидактичного та соціально-комунікаційного компонентів ОРС.

На практичному етапі (IV курс) реалізовувалась третя педагогічна умова — створення інтелектуально насиченого середовища в процесі інтерактивної взаємодії суб'єктів навчання для набуття студентами досвіду формування ОРС початкової школи; здійснювалося управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів через контроль і самоконтроль результатів експериментального навчання, їх корекцію, визначення перспектив подальшого вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації ОРС. У ньому

передбачено поглиблення і систематизацію знань студентів з організації ОРС в початковій школі, ознайомлення майбутніх учителів з методами аналізу й оцінювання ефективності розвивального навчання, однак основне його призначення — сформувати в студентів комплексне вміння організовувати ОРС у початковій школі. Таким умінням студенти оволодівали у процесі вивчення курсів «Інновації у сучасній початковій освіті», «Педагогічні технології викладання освітньої галузі «Мова і література»», «Педагогічні технології викладання математики в початковій школі». Формування практичних умінь організації ОРС здійснювалося за допомогою організаційно-педагогічних ігор, мікрореконструкції, моделювання різних форм навчально-пізнавальної діяльності, аналізу і оцінки студентами власної діяльності та діяльності своїх колег, виявлення помилок у роботі, прогалин у знаннях, формування портфоліо, висновків і пропозицій, моделювання ОРС початкової школи, різних форм навчальної діяльності, розробки рекомендацій для ефективної організації ОРС.

Результати дослідницького зрізу на виявлення рівнів сформованості готовності студентів до організації ОРС початкової школи контрольних та експериментальних груп засвідчили переваги експериментальної методики навчання. Порівняльні кількісні дані рівнів сформованості готовності майбутніх учителів до організації ОРС в ЕГ та КГ подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до організації освітньо-розвивального середовища початкової школи до і після експерименту

Групи		Рівні сформованості готовності					
		Високий		Середній		Початковий	
		осіб	%	осіб	%	Осіб	%
ЕГ (144)	До експерименту	8	5,6	66	45,8	70	48,6
	Після експерименту	35	24,3	91	63,2	18	12,5
	Приріст		+18,7		+17,4		-36,1
КГ (145)	До експерименту	9	6,2	65	44,8	71	49,0
	Після експерименту	11	7,6	75	51,7	59	40,7
	Приріст		+1,4		+6,9		-8,3

В експериментальних групах зросла кількість студентів із високим рівнем готовності до організації ОРС в початковій школі — 24,3 % (було 5,6 %). У контрольних групах таких студентів стало лише 7,6 % (було 6,2 %). На середньому рівні сформованості готовності кількість студентів в експериментальних групах збільшилась із 45,8 % до 63,2 %. У контрольних групах ці показники є не значущими. Позитивним є те, що в експериментальних групах на початковому рівні готовності кількість студентів зменшилась із 48,6 % до 12,5 %.

Отже, зміни є статистично значущими, що доводить ефективність педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації ОРС.

ВИСНОВКИ

1. Результати аналізу наукової літератури свідчать про недостатню розробленість теоретичних основ проблеми професійної підготовки майбутнього педагога до організації ОРС, що позначилося на різних підходах до тлумачення основних понять дослідження, зокрема «освітнє середовище», «розвивальне середовище», «освітньо-розвивальне середовище». У нашому розумінні, ОРС — це система впливів та умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, що містяться в його просторово-предметному, психолого-дидактичному, пізнавально-мотиваційному та соціально-комунікаційному компонентах.

2. На основі результатів аналізу наукової літератури розроблено модель структури ОРС, що відображає взаємозв'язки між суб'єктами освітнього процесу; просторово-предметним, соціально-комунікаційним, психолого-дидактичним і пізнавально-мотиваційним компонентами середовища. ОРС характеризується змістовими та процесуальними властивостями, особливостями та умовами, реалізовує навчальну, розвивальну, виховну, стимулювальну, соціокультурну, інформаційну, емоційно-регулювальну, інтегративну, адаптивну, компенсаційну, комунікаційну та координаційну функції. Складовими елементами ОРС є специфічні принципи його організації (інтегративності, адаптивності, комунікативності, стабільності-динамічності, змістової насиченості, комплексності і гнучкого зонування, емоційності, поєднання звичних і неординарних елементів в естетично-предметній організації ОРС, відкритості-закритості, урахування статевих та індивідуальних відмінностей учнів, взаємозв'язку і наступності, розвивального навчання).

3. Готовність студентів до організації ОРС є інтегративною якістю особистості, що характеризується високим рівнем теоретико-методологічних і дидактико-технологічних знань (про ОРС, його структуру і функції) та організаційно-педагогічних і діагностико-прогностичних умінь (застосовувати ефективні форми і методи навчання, які характеризують діяльність учителя й учнів в умовах ОРС), позитивним емоційно-ціннісним ставленням до навчально-пізнавальної діяльності. Серед структурних компонентів цього виду готовності виокремлено мотиваційний, змістовий, процесуальний.

4. Для діагностики стану готовності майбутніх учителів початкової школи до організації ОРС визначено критерії та відповідні їм показники, за допомогою яких комплексно оцінено рівень сформованості цієї якості в студентів та вчителів-практиків: мотиваційно-ціннісний (мотивація до інноваційної педагогічної діяльності з організації ОРС у початковій школі; сформованість стійкого інтересу до організації ОРС, усвідомлення значущості цього виду діяльності); когнітивно-інформаційний (знання про ОРС, його структуру, види, функції, засоби, умови організації ОРС, особливості навчальної діяльності учнів початкової школи; знання основ моделювання ОРС початкової школи, взаємозв'язків його компонентів, специфіки організації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів в умовах ОРС); продуктивно-коригувальний (уміння моделювати

та організувати роботу щодо створення ОРС початкової школи, його компонентів на різних етапах уроку та в позаурочній діяльності; уміння забезпечувати і корегувати взаємозв'язки між основними компонентами ОРС відповідно до рівня знань, умінь і навичок, вікових, психологічних особливостей молодших школярів). На основі визначених критеріїв і показників як ознак сформованості компонентів готовності діагностовано рівні її сформованості (початковий, середній, високий). Результати вивчення практичної складової готовності випускників педагогічних ВНЗ до організації ОРС початкової школи свідчать, що більшість із них не зорієнтовані на якісно новий тип взаємодії з учнями в освітньо-виховному процесі, не вміють правильно організувати і спрямувати навчальну діяльність молодших школярів під час реалізації розвивального потенціалу освітнього середовища.

5. На основі вивчення науково-педагогічної літератури та емпіричного досвіду підготовки майбутніх фахівців розроблено модель підготовки майбутнього вчителя початкової школи до організації ОРС як систему взаємопов'язаних компонентів, що відображає сутнісні властивості розвитку суб'єктів освітнього процесу, визначає ефективні умови його вдосконалення та орієнтує на досягнення кінцевої мети — сформувати готовність майбутніх фахівців до організації ОРС початкової школи. Запропонована модель охоплює: мету підготовки; специфічні принципи; методологічні підходи; компоненти ОРС; методи і форми підготовки; педагогічні умови; етапи підготовки: пропедевтичний, теоретичний, практичний; критерії і показники для визначення рівнів готовності майбутніх педагогів до організації ОРС початкової школи; результат: готовність майбутніх учителів початкової школи до організації ОРС.

6. Обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя початкової школи до організації ОРС: забезпечення позитивної мотивації до організації ОРС як засобу формування навчально-пізнавальної діяльності учнів початкової школи; використання потенційних можливостей змісту психолого-педагогічних та методичних дисциплін для формування комплексу дидактико-технологічних знань і вмінь, здатностей до інтеграції просторово-предметного, пізнавально-мотиваційного, психолого-дидактичного та соціально-комунікаційного компонентів ОРС; створення інтелектуально насиченого середовища у процесі інтерактивної взаємодії суб'єктів навчання для набуття студентами досвіду формування ОРС початкової школи.

7. Дослідно-експериментальна робота з удосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до організації ОРС будувалась як цілісна система навчання у ВНЗ педагогічного профілю, компоненти якої (мотиваційний, змістовий, процесуальний і результативний) охарактеризовано структурно-функціональними взаємозалежностями. Мотиваційний компонент забезпечував усвідомлення майбутніми фахівцями необхідності організації ОРС в початковій школі, мотиваційних установок на вдосконалення педагогічної

діяльності. Змістовий компонент передбачав обґрунтування комплексу теоретико-методологічних і дидактико-технологічних знань та організаційно-педагогічних і діагностико-прогностичних умінь. Процесуальний компонент було реалізовано в різних організаційних формах: лекції-дискурси, мікрОВикладання, самопрезентація, практичні та лабораторні заняття, ІНДЗ, контрольні роботи, тестові завдання, самостійна робота, індивідуальна робота. Провідними методами були моделювання навчально-виховних процесів і педагогічної діяльності, аналіз реальних педагогічних ситуацій моделювання та розв'язування проблемних ситуацій, інтерактивні методи навчання, навчальні дискусії, самопрезентації, розробка і захист моделей ОРС, мікрОВикладання, навчально-педагогічні ігри, проблемні лекції, практичні заняття, самостійна робота, ІНДЗ, проекти, портфоліо. У результативному компоненті передбачено контроль і самоконтроль знань, а також корекцію результатів навчання.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці технологій організацій ОРС у середній і старшій школі, методики підготовки вчителів-практиків до організації ОРС у системі післядипломної педагогічної освіти, методичної роботи школи; узагальненні зарубіжного досвіду з організації ОРС у дошкільних навчальних закладах і закладах середньої освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Писарчук О. Т. Теоретичні аспекти проблеми формування освітньо-розвивального середовища початкової школи / О. Т. Писарчук // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). — Бердянськ : БДПУ, 2011. — № 1. — С. 231–237.
2. Писарчук О. Т. Освітньо-розвивальне середовище початкової школи як фактор становлення духовності молодших школярів / О. Т. Писарчук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка. — Тернопіль, 2011. — № 5. — С. 18–24.
3. Писарчук О. Т. Формування освітньо-розвивального середовища початкової школи в педагогічному досвіді В. Сухомлинського / О. Т. Писарчук // Педагогічний дискурс: збір. наук. праць / голов. ред. І. М. Шоробура. — Хмельницький : Балюк І. Б., 2011. — Вип. 10. — С. 404–409.
4. Писарчук О. Т. Особливості формування освітньо-розвивального середовища початкової школи / О. Т. Писарчук // Вісник Черкаського університету імені Б. Хмельницького. Серія: Педагогічні науки / відп. ред. Н. А. Тарасенкова. — Черкаси, 2013. — № 34 (287). — С. 87–90.
5. Писарчук О. Т. Особливості формування предметно-розвивального середовища дошкільного навчального закладу / О. Т. Писарчук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. — Тернопіль, 2014. — № 4. — С. 9–17.

6. Писарчук О. Т. Реалізація педагогічних умов підготовки вчителя початкової школи до організації освітньо-розвивального середовища / О. Т. Писарчук // Науковий вісник Чернівецького університету : збір. наук. праць / наук. ред. І. С. Руснак. — Чернівці, 2015. — Вип. 764: Педагогіка та психологія. — С. 132–141.

7. Писарчук О. Т. Активізація навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів в умовах освітньо-розвивального середовища: проблеми і шляхи розв'язання / О. Т. Писарчук // *Sciens and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. — Budapest, 2014. — Т. 2(10), Issue 20. — С. 90–93.

Опубліковані праці апробаційного характеру

8. Писарчук О. Т. Розвиток творчих здібностей студентів під час вивчення курсу методики викладання трудового навчання у початковій школі / О. Т. Писарчук // Шляхи удосконалення навчального процесу в контексті інноваційних змін у системі вищої освіти: матеріали регіонального науково-практичного семінару / за заг. ред. Г. В. Терещука (м. Тернопіль, 25–26 травня 2011 р.). — Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. — С. 133–136.

9. Писарчук О. Т. Освітньо-розвивальне середовище початкової школи як фактор професійної підготовки майбутнього вчителя / О. Т. Писарчук // Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання теорії та практики неперервної ступеневої підготовки фахівців в системі вищої освіти», м. Тернопіль, 13–14 листопада 2012 р. — Тернопіль : ТНТУ, 2012. — С. 250–252.

10. Писарчук О. Т. Організація освітньо-розвивального середовища на засадах ситуативного спрямування процесу професійної підготовки майбутніх фахівців початкової освіти / О. Т. Писарчук // Інноваційний потенціал професійної підготовки майбутніх фахівців початкової і дошкільної освіти: зб. наук. праць / [за заг. ред. О. А. Федій, відп. ред. Н. В. Ковалевська]. — Полтава : Шевченко Р. В., 2015. — Вип. 2. — С. 331–340.

Опубліковані праці, що додатково відображають наукові результати дисертації

11. Писарчук О. Т. Організація освітньо-розвивального середовища в системі підготовки майбутнього вчителя початкової школи : методичні рекомендації для викладачів ВНЗ, вчителів, студентів / О. Т. Писарчук. — Тернопіль : Вектор, 2015. — 60 с.

АНОТАЦІЇ

Писарчук О. Т. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до організації освітньо-розвивального середовища. — На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. — Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України, Тернопіль, 2016.

У дисертації досліджено структуру та функції освітньо-розвивального середовища початкової школи, психолого-педагогічні особливості його формування. На основі аналізу наукової літератури, стану готовності майбутніх учителів змодельовано процес їх підготовки до організації освітньо-розвивального середовища. Обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови підготовки студентів до організації освітньо-розвивального середовища початкової школи.

За результатами дослідження впроваджено у практику вищих навчальних закладів методичні рекомендації «Організація освітньо-розвивального середовища в системі підготовки майбутнього вчителя початкової школи».

Ключові слова: освітньо-розвивальне середовище, початкова школа, підготовка майбутнього вчителя, педагогічні умови підготовки, модель підготовки.

Писарчук О. Т. Подготовка будущего учителя начальной школы к организации образовательно-развивающей среды. — На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. — Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Министерство образования и науки Украины, Тернополь, 2016.

В работе исследованы структура и функции образовательно-развивающей среды начальной школы, психолого-педагогические особенности ее формирования. На основании анализа научной литературы, состояния готовности будущих учителей смоделирован процесс их подготовки к организации образовательно-развивающей среды. Обоснованы и экспериментально проверены педагогические условия подготовки студентов к организации образовательно-развивающей среды начальной школы.

На основании результатов исследования методические рекомендации «Организация образовательно-развивающей среды в системе подготовки будущего учителя начальной школы» внедрены в практику работы высших педагогических учебных заведений.

Ключевые слова: образовательно-развивающая среда, начальная школа, подготовка будущего учителя, педагогические условия подготовки, модель подготовки.

Pysarchuk O. T. Training of future primary school teacher for the organization of the educational and developmental environment. — Manuscript.

Scientific thesis for the Degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in the speciality 13.00.04 – Theory and Methodology of Professional Education. — Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ministry of education and science of Ukraine, Ternopil, 2016.

The thesis is considered to be the theoretical and experimental research of the problem of primary school teacher education in organizing the educational and developmental environment as an organic component of their readiness for professional activities. It has been found that significant didactic opportunities in the educational and developmental environment as a factor of forming a primary school pupil's personality is slightly used in the activity of a primary school teacher and in the process of his/her education.

The dissertation investigates the structure of the educational and developmental environment of primary school, its component composition (objective and spatial, cognitive and motivational, psychological and pedagogical, social and communicative), specific functions and principles; content and procedural characteristics.

Pedagogical conditions of training of future primary school teachers for the organization of the educational and developmental environment (providing positive motivation to organize the educational and developmental environment as a form of educational and cognitive activity of pupils, using potential content opportunities of psychological and pedagogical, methodological disciplines to form a complex of educational and technological knowledge and skills, abilities to integrate objective and spatial, cognitive and motivational, psychological and pedagogical, social and communicative components of the educational and developmental environment; creating an intellectually rich environment in the process of interactive training of individuals for gaining experience to form the educational and developmental environment of primary school) have been theoretically proved and experimentally tested.

Based on the analysis of scientific literature and the state of readiness of future teachers, the process of their training for the organization of the educational and developmental environment of primary school has been modeled from the standpoint of systematically environmental and competence approaches, consisting of motivational, semantic, procedural and effective components; specific training principles; interconnected stages (propaedeutic, theoretical and practical); forms and methods (educational discussions, self-presentations, design and protection of models of the educational and developmental environment, micro-training, educational teaching games, self study, individual research tasks, projects, portfolios, modeling and solving of educational situations); pedagogical conditions; criteria (value-motivational, cognitive-informational, productive-correcting) and determining indicators of the level (low, medium, high) formation of readiness for research.

The essence of concepts of "the educational and developmental environment", "training of future primary school teachers for the organization of the educational and developmental environment" has been clarified. The educational and developmental environment is a system of impacts and conditions of

individual formation, opportunities for his/her development, containing in the objective and spatial, cognitive and motivational, psychological and pedagogical, social and communicative components. This definition emphasizes a special methodological meaning of the term "opportunities", focused on the role of an individual in mastering environmental resources because the environment is determined by its specific properties and the properties of an individual.

The criteria and indicators of readiness of future primary school teachers to organize the educational and developmental environment have been determined. A value-motivational criterion is characterized by motivation for innovative educational activity in primary schools to create the educational and developmental environment and formation of stable interest in this kind of activity. A cognitive-informational criterion reflects the awareness of the educational and developmental environment, its structure, types, functions, means, organizational conditions, modeling basics, characteristics and specifics of the organization of educational and cognitive activity of primary school children. A productive-correcting criterion characterizes the ability to provide and adjust relationships between the main components of the educational and developmental environment in accordance with knowledge, skills, age and psychological characteristics of primary school children; to organize work on creating the educational and developmental environment, its components during lessons and extracurricular activities; to model the educational and developmental environment of primary school; to determine the effectiveness of its components.

The obtained results are used in practice in higher educational institutions and schools, including methods of implementing pedagogical conditions of students training for the organization of the educational and developmental environment and methodological instructions "Organization of the educational and developmental environment in training of future primary school teachers".

Keywords: the educational and developmental environment, a primary school, training of future teachers, pedagogical conditions of training, a training model.

Підписано до друку 25.01.2016 р.

Формат 60x84/16.

Папір друк. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Наклад 100 прим. Зам. № 01/16/2-7

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"

46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,

Тел. 8 (0352) 40-08-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до державного реєстру видавців, виготівників

і розповсюджувачів видавничої продукції

серія ТР № 46 від 07 березня 2013р.

ФО Осадца Ю.В.